

İktisatta Çok Seslilik
ve
Çoğulcu Yaklaşımlar

Derleyenler:
Çınla Akdere ve Burak Gürbüz

Bu kitabın yayın hakkı SİYASAL KİTABEVİ'ne aittir. Yayınevinin ve yayınlayıcısının yazılı izni alınmaksızın kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

İktisatta Çok Seslilik ve Çoğulcu Yaklaşımlar

Editör: Çınla Akdere, Burak Gürbüz

Kapak ve Sayfa Düzeni: Buse Dilara Dirim

©Siyasal Kitabevi Tüm Hakları Saklıdır.

2023 Haziran, Ankara

ISBN No: 978-625-7424-88-2

Siyasal Kitabevi-Ünal Sevindik

Yayıncı Sertifika No: 14016

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1

Kızılay-Ankara

Tel: 0(312) 419 97 81 pbx

Faks: 0(312) 419 16 11

Baskı:

Repro Bir Matbaacılık Kağ. Rekl. Tasarım Tic. Ltd. Şti.

Sertifika No: 47381

İvedik OSB Matbaacılar Sitesi 1514. Cad.

No: 23-25 Yenimahalle/ANKARA

Dağıtım:

Siyasal Kitabevi

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1

Kızılay/Ankara

Tel: 0(312) 419 97 81 pbx

Faks: 0(312) 419 16 11

e-posta: info@siyasalkitap.com

<http://www.siyasalkitap.com>

İktisatta Çok Seslilik
ve
Çoğulcu Yaklaşımlar

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
2008 SONRASI VE YAPAY ÇOK SESLİLİĞİN ÖTESİ BURAK GÜRBÜZ VE ÇINLA AKDERE	
İKTİSATTA ÇOK SESLİLİĞİN SON OTUZ YILI	17
ÇINLA AKDERE	
“HANGİ ÇOĞULCULUK?": ANA AKIM İKTİSATTA ÇOĞULCULUK	87
HÜSEYİN ÖZEL	
İKTİSAT EĞİTİMİNDE ÇOĞULCU BİR PEDAGOJİ ÖRNEĞİ: İKTİSADİ DÜŞÜNCE TİYATROSU	113
ÇİĞDEM BOZ	
YENİ KURUMSAL İKTİSAT OKULUNDA, DEVLETİN KAVRAMSAL ROLÜ VE BU DÜŞÜNCEDE ÇOĞULCU LİBERAL DEMOKRAT DEVLET ANLAYIŞINA ELEŞTİREL BİR BAKIŞ	131
T. MİNE KARA	
EVRİMCİ HESAPLAMA VE YENİ-AVUSTURYA OKULUNDAKİ GELİŞMELER	147
ERCAN EREN, MURAT DONDURAN	
KİŞİSEL ÖZGÜRLÜK KONUSUNDA HAYEK'İN HEGEL'LE OKUNMASI	183
BİLİMDE GEÇERLİ ÇOĞULCULUK NE OLABİLİR? RAGIP EGE	
İKTİSATTA FORMALİZM VE ÇOĞULCULUK ÜZERİNE	199
KAAN ÖĞÜT	
İKTİSATTA ÖZNE-NESNE İLİŞKİSİNİ SORUNSALLAŞTIRMAK ÜZERİNE BİR DENEME	219
VEDAT ULVİ ASLAN	

ÖNSÖZ

2008 Sonrası ve Yapay Çok Sosliliğin Ötesi

Burak Gürbüz ve Çınla Akdere

İktisadi Düşünce Girişimi (The Turkish Initiative for Economic Thought) 23-24 Şubat 2017 tarihinde onuncu çalıştayımlı gerçekleştirdi. ODTÜ'nün Ankara kampüsünde gerçekleşen bu çalıştayın teması "İktisatta Çoğulcu¹ Yaklaşımlar" oldu. Elinizde tuttuğunuz kitap, bu çalıştayda tebliğ olarak sunulmuş makalelerden ve konu hakkında son otuz yılda oluşmuş dünya literatürünü sergileyen bir yazıdan oluşmaktadır. Kitaptaki makaleler hem iktisattaki çoğulculuk biçimlerini ortaya koyar hem de bunların neden gündeme getirilmesi gerektiğini açıklamaktadır. Bu kitap aynı zamanda, Bu kitap, iktisat alanındaki çok sosliliğe adanmış ilk Türkçe kitaptır.

Maalesef birçok iktisatçı, politika yapıcı, akademisyen -özellikle neoklasik iktisat konusunda özel olarak eğitilmiş olanlar- iktisatta çoğulculuğa duyulan ihtiyacın farkında değiller ve ana akım teoriler ağırlıklı eğitimleri onların diğer bakış açılarını yok saymalarına neden oluyor. Bu durum iktisatta çoğulculuğun neden gündemde olmadığını ve geniş kitlelere yayılmadığını açıklıyor.

2008 krizi ve Kovid pandemisi gibi finansal ve doğal felaketlerin etkisi kendilerini özellikle ekonomik sorunlar bağlamında göstermiştir. Ortaya çıkan küresel ekonomik yıkımdan çıkma çabası alternatif yaklaşımlara olan ihtiyacı tekrar tekrar ortaya koymuştur. Bu iki dönemde de iktisatçılar içe bakış ve öz eleştiri çağrısı yapmış, iktisadın ekonomik problemleri çözmedeki yetersizliğine dair çözüm önerileri arayışına öncelik vermiştir. Bu sayede ekonomik düşünce tarihi ve ekonomik tarih derslerinin önemi yeniden gündeme gelmiştir (Alvarez ve Hurtado, 2010). Bu yetersizlik aslında neoklasik teoriye aittir². Kitabın ilerleyen sayfalarında görüleceği üzere çoğulculuk tartışmalarının büyük bölümünde bu yetersizliklerle yüzleşilmekte ve alternatif öneriler değerlendirilmektedir.

¹ "Çoğulculuk" ve "Çok soslilik" kitap boyunca eş anlamlı olarak kullanılacaktır.

² Kitap boyunca neoklasik teori, neoklasik iktisat, ana akım iktisat, hakim iktisat köktenci iktisat ifadeleri eş anlamlı olarak kullanılacaktır.

Bu kitap ayrıca çoğulculuğu nerede aradığımızı da sorar. İktisadî çoğulculuğu teşvik etmenin önemini vurgular. Fakat, çoğulculuğu birçok düzeyde oluşturmak için yapılması gerekenlerin reçetesini vermektense, bu konudaki akademik ve politik tartışmalara zemin hazırlama amacı güder. İktisat eğitiminde, politika yapıcılığında ve iktisatçılık mesleği içinde yakalanabilecek çok seslilik zeminlerinin geniş kitlelerce bilinmesini amaçlar. Bilimde çoğulculuğa dair bilgi vererek, farklı paradigmanın aynı anda var olmasının yararına dikkat çeker. Böylece, iktisadî gerçekliğe farklı açılardan bakılabileceğini hatırlatır. Farklı ekonomik yaklaşımların, teorilerin ve farklı düşünce okullarının bir arada nasıl yaşayabileceğine dair yol gösterici olmayı hedefler. Fakat, her iktisadi teorinin ve yaklaşımın farklı ideolojilerden beslendiğini göz ardı etmemek gerekir. Bu tür bir beslenişi anlamının bir yolu 2008 krizi sonrası oluşan çoğulcu iktisat ortamını incelemektir.

Bugünkü neoliberal iktisadın uygulayıcıları olan G20 ülkelerine baktığımızda 2008 krizinde küresel yönetim konusunda etkin bir rol almışlardır. Buna İMF, Dünya Bankası ve yerel kalkınma bankaları da dahil olup FED ve Avrupa Merkez Bankası ile beraber krizde darbe alan finansal piyasalara yüksek miktarda fon sürerek onları batmaktan kurtarmıştır. Kapitalizmin bu içsel krizinin, ABD ve AB Merkez Bankalarının devreye girmesiyle atlatılabileceği inancı piyasalarda yerleşmiş olduğundan, köktenci iktisatçıların finansal serbestliğe dayalı küreselleşme teorileri tartışmaya açılmamıştır. Diğer bir deyişle bu dönem sonrasında, köktenci ekonomik düzen sorgulanmamış ve dünya ekonomik düzeni kriz sonrası yeni bir regülasyona tabi tutulmamıştır. Her ne kadar bazı ülkelerde korumacı politikalar devreye sokulmuş olsa da işin finansal kısmına dokunulmamış, diğer bir deyişle, finansal küreselleşmeye ilişilmemiş ve sistem yeniden düzenlenmeye tabi tutulmamıştır. Çünkü birçok neo-klasik iktisatçıya göre 2008 krizi finansallaşmadan dolayı değil, piyasalardaki asimetrik bilgiye ve kişilerin yanlış aldıkları yatırım kararlarına bağlanmaktadır. Kısacası kriz, insanların rasyonel karar alamamalarından doğmuştur. O zaman sistem yerine insan davranışlarını sorgulamak gerekir.

E. Berr'in 2008 krizi ekonomik köktencilik dediği neoliberal düzenin hem sorgulanmasına hem de devamına yol açtı. Bu iki yaklaşım hem iktisadi düşünce alanında hem de uygulamasında görüldü. 2008 krizinin kapitalizmin içsel bir krizi olması dolayısıyla, Adam Smith'in *Ahlaki Duygular Kuramı* [1759(1976)] kitabı yeniden moda olurken, kendi çıkarını düşündüğü için hata yapması pek mümkün olmayan *homoeconomicus*'tan zaafı olan bireye geçildi. Bu bağlamda 2008 krizi içsel bir kapitalizm krizi olsa bile sorunun kendisi sistemden kaynaklanmıyor, rasyonel bireyin irrasyonel kararlarından kaynaklanıyordu. Neo-klasik iktisatçılara göre bu açıdan hata yapan birey, neoklasik iktisadın aynı bireyiydi ama bu sefer Smith'in *Ahlaki Duygular Kuramı*'nda gösterdiği gibi, zaafı olan ve hata yapmaya müsait biriydi. Nihayet, 2008 yılı

sonrasındaki gelişmeler deneysel iktisadı daha fazla ön plana çıkarıyor, hatta 2014 yılında Nobel Ekonomi ödülü almış Jean Tirole, 2016 yılında yazmış olduğu *Bien Commun (Ortak Varlıklar)* adlı kitabında *homoeconomicus*'un devrinin artık kapandığını iddia ediyordu. Ona göre *homoeconomicus* ve *homopoliticus*, kuramda yazdığı gibi rasyonel hareket edemiyorlardı. Böylece, rasyonel birey üzerine kurulu neo-klasik iktisat teorisinin eskiyip XX. yüzyılda kaldığını söylüyordu (s. 167). Yazara göre, ekonomi biliminin bu nedenle diğer sosyal bilimlerden geçmişte olduğundan daha fazla yaralanması gerekecekti. Bu açıklama ilk başta birçok kişiye ortodoks iktisadın sonunun geldiğini düşündürmüş olsa da bazıları için de tam tersiydi. Onlar için durum sadece kapitalizmin 2008 krizine bir kılıf uydurtan başka bir şey değildi.

Örneğin Berr 2017 tarihli *L'intégrisme économique (Ekonomik Köktencilik)* adlı kitabında tüm bu sözde yeni yaklaşımların çıkış noktasının 'yöntemsel bireycilik' olmasını eleştiriyor ve toplumsal ilişkileri hesaba katmadıkları için de onları yeterince heterodoks bulmuyordu (s. 131). Bu sözleriyle aslında Jean Tirole'ün yukarıda bahsettiğimiz kitabından da bahsetmiş oluyor ve orada yazarın, bireysel çıkarların 'ortak varlıklar' olarak nitelendirdiği kolektif hedeflere uyum sağlamasını istemesini eleştiriyordu. Berr'e göre bu istek insanları aptal yerine koymaktan ve onları yetersiz görüp daha iyi olmaya güdülemekten başka bir şey değildir. Neo-klasik iktisatçıların genel geçer teorisinin ekonomik tercihlerini kendisi için en iyi bilecek rasyonel bireyden saparak, doğru karar alabilmesi için dürtülmesi gereken bireye geçmeleri bize göre şunu söylemektedir: Küresel kapitalizmin kendi içsel krizin görmezden gelinip, insan davranışlarının düzensizliğine vurgu yapılarak, kapitalizmin düzensiz işleyişi gözden kaçırılmaktadır.

2017 yılında Nobel kazanacak olan Robert Thaler, Carl Sunstein ile beraber yazdığı, Türkçeye *Dürtme* (2013) adıyla çevrilen kitabında, rasyonel karar alamayan bireyleri uyaracak, onları dürtecek bir tür paternalist devlet modelinden bahsedecektir. Amacı, bireyin kararlarını piyasaya göre şekillendirecek bu dürtüyü harekete geçirecek olanlardan birinin de neoliberal düzenin iktisatçıları olacağını söylemektir. Berr'e göre, düzenin iktisatçılarından Nobel iktisat ödüllü Jean Tirole ve diğer Köktenci ekonomistler sadece iktisatta çoğulcu yaklaşımların önüne geçmekle kalmazlar, aynı zamanda toplumun neoliberal düzene uyum sağlamasını kendilerine görev edinirler (s. 141). Ayrıca yükseköğretimdeki iktisat eğitimini köktenci anlayışla yeniden dizayn edeceklerdir. Buna göre 2005-2011 yılları arasında Fransa'da açılmış olan 120 Profesörlük kadrosundan sadece 6 tanesini heterodoks iktisatçılar elde edebilmiştir (s. 139). Böylece üniversitelerde iktisat eğitiminin, günümüz piyasalarını ve küreselleşmeyi sorgulamayan kişiler tarafından verilmesi, bugünkü gençlerin çoğunun iktisatta ortodoks köktenci yaklaşımları benimsemesi sağlanacaktır. Buna karşın Fransa'da, çoğulcu iktisadı savunan ve Berr'in de dahil olduğu

“Les économistes alterrés” ile AFEP (Fransız Ekonomi Politik Derneği), bazı üniversitelerde iktisat eğitiminin sosyal bilimlerin diğer alanlarının da dahil olduğu çoğulcu bir iktisada açılması fikrini önermiştir. Fakat bu fikir Jean Tirole’un engellemesiyle yaşama geçememiştir (s. 140) çünkü ona göre bu tür yaklaşımlar cehaleti körükleyecektir. Sonuç olarak, AFEP’lilere göre, Tirole ve Thaler’in *homoeconomicus*’un yerine ahmak bireyi koyduğu ve onu köktenci iktisadın dürtüleri yoluyla doğru yola sevk ettiği bir iktisat yaklaşımı çoğulcu iktisat değildir. Çünkü bu iktisat neo-klasik iktisadın yönetsel bireyciliğine dayanır ve bireyi yeniden bu bağlamda tarif eder.

Ayrıca, bu yeni yaklaşım bize göre 2008 yılındaki kapitalizmin içsel krizini, bireyin yanlış davranışına yükleyerek kapitalizmi kurtarma amacı taşımaktadır. Bu bağlamda *homoeconomicus*, XIX. yüzyılda kapitalizme karşı olanların yükselen seslerini kısabilmek için, sosyal sınıfların yerini alacak ve bu sefer de kapitalizmin işlevsizliğini örtmesi için yeniden revize olacaktır. Buna göre birey, yeterince rasyonel değildir onu dürtmek gerekecektir. Ya da bir başka deyişle, birey aptaldır, yanlış yerlere gidebilir ve onun için onu doğru yere gitmek ancak dürtülerek mümkün olacaktır. Belki bu sav Tirole’ün çevre sorunlarını düşünmeyen bireyini yola getirmek açısından bir anlam ifade edebilir fakat, deneysel iktisat sadece çevre değil tüm bireysel ilişkileri kapsar. Bu açıdan bizce, köktenci iktisadın dürtülen aptal bireyinden bahsetmek, neo-klasiklerin *homoeconomicus*’undan bahsetmekten de geri bir yaklaşımdır. Bunun iki nedeni vardır: ilki liberal ekonominin en önemli ilkelerinden biri olan insanların özgür tercihlerine müdahale ve onların yeterince iyi tercih yapamadıkları fikrinden yola çıkarak, kendilerinin iyi olarak gördükleri bir davranış kodunu telkinler yoluyla insanlara benimsetmek. İkincisi *homoeconomicus*’u her şeyi en iyi düşünen, kendi çıkarını en iyi koruyan insan üstü bir varlıkmişçesine idealize etmektir. Oysa davranışsal iktisatçıların bir bölümü, Hayek’in de ortaya attığı “her bireyin kendi sosyal ve kültürel gelişimine dayalı olarak aynı entelektüel akla ve iktisadi rasyonaliteye sahip olmadığı” hipotezinden hareket etmektedir. Özgürlük, eşitlik ve kardeşlik siyasal liberalizmin prensipleri olduğu gibi, *homoeconomicusun* varolduğu dünya olan neo-klasik iktisatta da evrensel ilkelerdir. Oysa, neoliberal düzenin iktisadında aptal insana evrensel özellikler atfedilmemiştir.

A. Cahuc ve P. Zylberberg herhangi bir konuda kendileri gibi düşünmeyen iktisatçılara örnek olarak gösterilebilir. *Le Négationnisme économique et comment s’en débarrasser (Soykırımı inkar eden ekonomi ve bunlardan nasıl kurtulabiliriz?)* (2016) adlı polemik kitapta, kendileri gibi düşünmeyen iktisatçıları tarihte soykırım yapanlarla özdeş tutarak bir anlamda ‘iktisadi katledenler’ olarak tanımlamışlardır. Bu tür iktisatçıları öğrencileri etkileyecek eğitim camiasından ve kamuoyunu yönlendirebilecek medya dünyasından uzaklaştırmak gerektiğini söylemiştir. Cahuc ve Zylberberg’in sosyal bilimlerde çoğulculuğa

katiyen tahammülleri yoktur. Bu tahammülsüzlük öyle bir boyuttadır ki Jean-Paul Sartre'ı, Pierre Bourdieu'yü, anti-kapitalist felsefecileri ve içinde Frederic Lordon gibi iktisatta çoğulculuğu savunanların bulunduğu "Dehşete düşmüş ekonomistleri" T. Lyssenko adında Stalinci bir sosyal bilimciyle kıyaslayıp ona benzeteceklerdir (s. 15).

Tekrar Tirole'e dönersek, *Bien Commun* adlı kitabında kendi gibi neo-klasik iktisatçıların yöntemsel bireyciliğini eleştiren sosyal bilimcilere, bir örnek üzerinden yüklendiğini görürüz. Öncelikle sosyologların, neo-klasik iktisatçıların bireyi kendi çıkarları dışında tarihsel olgulardan ve sosyal ilişkilerden bağımsız olarak ele almalarına dair getirdikleri eleştiriden rahatsız olduğunu belirtir. Onun için diyebiliriz ki, Tirole insanın gelişimindeki temel düzeneğin sosyal ve tarihsel olgulardan bağımsız olarak piyasa düzeni olduğunu düşünür. Bu düzene göre davranan bireyin doğru ve yanlış davranışları toplum düzenini de iyi veya kötü olarak etkileyecektir. Bunun tam tersi de mümkündür. Yani, sosyal düzenin piyasa oluşumlarına ters düşmesi bireyleri olumsuz etkileyecektir.

Tirole 1996 yılında yazdığı bir makalede ulusları, toplulukları, sosyal grupları, şirketleri 'iyi' ya da 'kötü' olarak ikiye ayırır. Bu makaleye atıfla, neden bazı ulusların etnik ve dini grupların itibarlarının yüksek bazılarınınınsa düşük olduğunu araştırır. Buradan hareketle, itibarı zayıf sosyal grupların ve ülkelerin içinde yer alan bireyin davranışlarının 'kötü topluma' uyum sağladığını söyler. Bir diğer deyişle, Tirole ulusları, toplulukları, sosyal grupları, şirketleri iyi ve kötü olarak ikiye ayırdığından, bu grupların içinde yer alan bireylerin de bu toplulukların iyi ve kötü hallerinden etkilendiğini söyler (s. 193). Tirole'ün ve diğer davranışsal iktisatçıların iyi olarak gördükleri kapitalist üretim biçimi ve bireylerin tercihlerine dayalı neo-klasik iktisat, bir anlamda başka bir alternatifi ancak kötü görür. Tirole'e göre, neo-klasik iktisadın özellikle 2008 yılından sonraki çıkmazı rasyonel hareket edememiş *homoeconomicus* ile ona yanlış yolu sağlamış makroiktisatçı *homopoliticus*tur. İkinci rasyonel bireyde ahlaki davranışın yeterince önemsenmemiş olmasının vücut bulmuş halidir. Bu bağlamda, kişisel davranışlarına göre tasnif edilen iyi ve kötü insan ayrımı Tirole'ün kafasında çok berraktır. İyi olan, ahlakî davranışlara daha fazla önem vermesi lazım gelen kapitalist üretim biçimi ve kötü olan ise ona karşı olan her türlü düşüncedir. Tirole'ün pozisyonunda görüldüğü üzere, bugünün neo-klasik iktisadî eskinin her şeyi bilen *homoeconomicus*u değil daha fazla ahlakî değere önem verme zaafına sahip birey hipotezinden yola çıkmaktadır.

Peki bireyler daha fazla ahlaki davranışı nasıl edineceklerdir? Yapılan bir deneyde, kişilerin fırsat bulduklarında kendi çıkarları uğruna hile yapabildikleri görülmüştür. Fakat aynı kişilere Tanrının 10 emri ve üniversitenin şeref yemini baştan hatırlatıldıktan sonra, o kişiler aynı deneyde farklı davranıp daha az hile yapmışlardır (s. 184). Sonuçta Tirole kişilerin ahlaki davranışları-

nın, dini emirler ve üniversite davranış kodlarına göre belirlendiğini ortaya koyar. Bu açıdan Tirole'e göre, toplumsal sorunları ve kaosları önlemek için kişilerden dine ve akademik kurallara daha fazla uymalarını istemek lazım gelir. Tirole'e göre, insanlar toplumda etken değil edilgenlerdir ve bu bağlamda biçimlendirilebilir. Mesela başka bir deneyde de, insanlara oksitosin hormonu verilir, bunun üzerine kişiler birden güven duygusunu daha çok hissedip daha fazla fedakar ve paylaşımcı olurlar (s. 190). Kısacası, bu ve buna benzer örnekler insanların kendi rızaları dışında ve ayrıca hiçbir tarihsel sosyal ilişkiye bağlı olmadan da öyle ya da böyle manipüle edilebileceklerini göstermektedir.

Sonuç olarak, yukarıda resmedilen tabloya bakıldığında, 2008 sonrasında üretilen çoğulculuğun Ortodoks iktisadı yeniden Ortodoks olarak dönüştürmekten başka bir işe yaramadığını görebiliriz. Bu dönüşüm halihazırda varolan davranışsal, deneysel iktisat, nöro-ekonomi gibi alanlar tarafından yapılan açıklamalar yoluyla yapılmıştır. Bu ortam her ne kadar çoğulcu gibi görünsede aslında bu akımların, kapitalizmin 2008'de yaşanan içsel krizini kapitalizmin işleyişine değil tek bir duruma yani, insanların kararlarının rasyonel olmamasına bağlıdır. Bu da çoğulculuktan öte tek tip bir düşünme biçimine teslim olmak demektir.

Bu eleştiri bağlamında kitap, iktisatta çoğulculuk algısına dair yeni kapılar açma amacı taşımaktadır. Kitabın yazarları özellikle 2008 sonrası oluşan bu yapay çoğulculuğun ötesine geçmenin ve yeni alternatif çoğulculuk biçimleri ortaya koymanın yollarını aramıştır.

Çınla Akdere "İktisatta Çok Sesliliğin Son Otuz Yılı" başlıklı yazıda, çok sesliliğe dair belli başlı tartışmaları farklı açılardan ele alacaktır. Çoğulculuk ve çok seslilik terimlerinin eş anlamlı olarak kullanıldığı belirtildikten sonra, tartışmaları besleyen toplumsal hareket ve manifestolar tanıtılarak son otuz yıla dair bir tarihçe ortaya konacaktır. Hem ortodoks hem de heterodoks iktisattaki çok sesliliğin farklı düzeyleri teorik, felsefi, tematik, pedagojik ve kurumsal şeklinde listelenecektir. Çokluğun teori düzeyinde olması teorilerin birbirini tamamlayıcılığına atfen açıklanır. Felsefi düzeydeyse metodolojik, epistemolojik ve ontolojik alana dair tartışmalar sergilenir. Çok sesliliğin tematik düzeyde gerçekleşmesi demek çeşitli amaç ve hedefler dahilinde gerçekleştirilmesi demektir. Yazı, eğitimde çok sesliliğin iktisadî düşünce tarihi dersinin içeriği dışında nasıl elde edilebileceğini araştırır. Kadrolaşma ve akademik dergilerdeki sorunlu durumlar ele alınırken çok sesliliğin kurumsal düzeyine geçilir. En son çok sesli iktisadın farklı görünümünden politika yapıcılığı ve çeşitlilik mercek altına alınır.

Bu genel perspektiften sonra Hüseyin Özel " "Hangi Çoğulculuk?": Ana akım İktisatta Çoğulculuk" başlıklı yazıda konuya daha spesifik bir noktadan yaklaşır. Bu nokta anlatı biçimlerinin iktisatta çoğulculuğa kattığı renk ve yaptığı katkıdır. Özellikle 1990'lardan bu yana iktisatta çoğulculuğa daha çok

önem verildiğini, yerleşik (ya da neoklasik) iktisada yöneltilen en güçlü eleştirilerden birisinin de bu yaklaşımın çoğulculuğa izin vermediği biçiminde olduğunu belirtir. Çoğulculuğun kimi zaman, Feyerabend'in ünlü "geleneklerin doğru ya da yanlış olmadığı, sadece var oldukları" önermesindeki düşünceye yakın bir biçimde anlaşılırken kimi zaman da pozitivistimin ünlü "yöntembilgisel tekçilik" düşüncesine karşı bir itiraz olarak dile getirildiğini ortaya koyar. Bilimsel düşünce ve argümanların sunumu sırasında benimsenebilecek bir "çoğulculuk" anlayışının da var olduğunu ve bu yaklaşımın düşünce ve bulguların ortaya konması sırasında farklı tekniklerin de kullanılabileceği anlamına geldiğini belirtir. Buna örnek olarak Marx'ın görüşleri bağlamında çokça tartışılan "diyalektik", Brecht'in ünlü Epik Tiyatro yaklaşımında geliştirdiği "yabancılaştırma efekti"; "öykü anlatma tekniği", "haiku iktisadı" ya da "wabi-sabi" iktisadı, "brikolaj" gibi yöntem ya da tekniklerdir ve daha çok anlatı biçimine ilişkindir.

Hemen ardından Çiğdem Boz başka bir anlatı biçimi ve edebi tür olan tiyatroyu çoğulculukla ilişkilendiren bir pratiği tanıtır: İktisadi Düşünce Tiyatrosu "İktisat Eğitiminde Çoğulcu Bir Pedagoji Örneği: İktisadi Düşünce Tiyatrosu" adlı yazısında özellikle İktisat Fakültelerinin ders programlarında neoklasik formel iktisadın hakimiyeti sorgulanmaktadır. İktisadi bilimlerin içerik açısından zengin teoriler üzerine kurulu bir disiplin olmasına rağmen ders kitaplarının sadece neoklasik formel iktisat üzerine kurulu olmasını eleştirmektedir. Çiğdem Boz, son zamanlarda iktisata hâkim siyasa düşünce olan neoliberalizm, serbest piyasa ekonomisini dünyada tek alternatif model olarak herkese dayatıyor olsa bile, formel iktisadın sosyal sorunlara çare bulamıyor olmasının da bir gerçek olduğunu söylemektedir. Deneysel iktisat kapsamında kendi yazıp yönettiği İktisadi Düşünce Tiyatrosunu çoğulcu bir iktisat için örnek olabileceğini söyleyen Boz, aynı zamanda tiyatrosunda iktisadi düşüncenin disiplin olarak sadece neoklasik iktisattan ibaret olmadığını da gösterecektir. Nitekim piyesin sonunda, izleyen öğrencilere sorduğu sorulara verilen cevaplarda görülecektir ki temsili gören iktisat öğrencilerinin iktisatla ilgili tüm fikirleri değişmektedir. İktisadı sadece finans ve ticaret dünyasının bilimi olarak görenler oyunu gördükten sonra çok geniş bir disiplin ile karşılaştıklarını itiraf etmişlerdir. Yazarın yazının başında ifade ettiği gibi belki de iktisat öğrencilerine mikroiktisat ve makroiktisat öğretilmeden evvel, daha ilk sınıftan iktisadi düşünce tarihi verilmesi çok daha isabetli olacaktır.

Mine Kara siyasî çoğulculuğu gündeme getirerek kurumsal iktisat okuluyla bağına kurar. "Yeni Kurumsal İktisat Okulunda Devletin Kavramsal Rolü Ve Bu Düşünce Çoğulcu Liberal Demokrat Devlet Anlayışına Eleştirel Bir Bakış" adlı çalışmasında yeni kurumsal iktisada eleştirel bir gözle yaklaşmaktadır. Ona göre yeni kurumsal iktisatçıların en büyük hatası inceledikleri ülkelere özel tarihsel ve sosyal süreçlerden bağımsız kalıp, sadece kapitalizmin gelişimini kurumsal iktisadın yegane hipotezi olarak almalarıdır. Bu bağlamda

yazara göre yeni kurumsalcılar, rasyonel bireye dayalı çoğulcu demokratik düşüncenin zaman içinde kapitalist üretim süreçlerindeki dar çıkar gruplarına hapsolmasını ve çoğulculuğun ekonomik rekabete evrilip, güçlü iktidarlara dayalı siyasal modellere dönüşmesini hesaba katmamaktadırlar. Bu durumun sonucunda, demokratik kurumların da bundan nasibini aldığı, demokrasiden uzak bir durum ortaya çıkacaktır. Bu bakımdan yazar için, yeni kurumsalcıların, çoğulcu demokrasilerin kurumsal yapılarında zaman içinde meydana gelen değişmeyi ele almamaları büyük bir yanılıdır. Ayrıca M. Kara yeni kurumsalcıları, çoğulcu demokrasilerde sivil toplum örgütlerinin vazgeçilmez olmasının sebeplerinin altını yeterince çizmedikleri için eleştirir. Yazar her şeye rağmen yeni kurumsal yaklaşımı tümünden reddetmeyecektir. İktisadi kurumların eksikliklerini ve zaman içindeki değişimlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için, tarihsel ve sosyolojik kurumsalcılıktan yararlanılması gerektiğini söyleyecektir.

Ercan Eren ve Murat Donduran yine kurumsal iktisadın dünyasından çoğulculuğa seslenirken çok farklı bir açıdan konuyu işler. “Evrimci Kompütasyon ve Yeni Avusturya Okulundaki Gelişmeler” adlı çalışmalarında, var olarak iktisatta çoğulculuğa katkı yapan “hesaplama” olarak adlandırabileceğimiz bilgisayar programcılığının zaman içinde çok geliştiğini ve nöroiktisat, deneysel iktisat gibi alanların önem kazanmasıyla beraber, iktisadi modellerde yeni gelişmelere yol açtığını söyleyeceklerdir. Kısacası Eren ve Donduran, bu tip modellemeyi kullanan iktisat okullarının, üretim kararlarını ve bireysel tercihleri optimum şekilde ölçümleyen yöntemleri kullanmasını iktisatta çoğulculukla ilintilendirmektedirler. Yazı bu minval üzerinden günümüzdeki gelişmeleri ve konuyla ilgili iktisadi literatürü kapsamlı bir şekilde anlatacaktır.

Bilgisayar programcılığı, nörobilim ve karmaşıklık teorisinin bilimselliğine yaslanan iktisat okulları akla bilimsellikle çoğulculuk arasındaki bağlantılarla ilgili sorular getirir. Rağıp Ege “Kişisel Özgürlük Konusunda Hayek’in Hegel ile Okunması: Bilimde Geçerli Çoğulculuk Ne Olabilir?” adlı çalışmasında bu sorulara cevap verir. Ege Hayek’in, sosyal bilimlere “bilimsellikten” (*scientisme*) kurtarıp antropoloji ve psikoloji gibi diğer sosyal disiplinlere açmasını iktisatta çoğulculuk olarak gördüğünü dile getirir. Fakat yazar çoğulculuktaki en önemli kavramlardan biri olarak gördüğü özgürlüğün yorumunda Hayek’in bu konuda yeterince başarılı olmadığı kanısını taşıyacaktır. Yazara göre, Hayek’in iktisadi “bilimsellikten” ayrı tutmasının ana nedeni yine bilimsel bilginin günlük bilgiden farklı olmasından kaynaklanır. İlki yöntemsel bilgidir ve belirli kurallara tabiidir. İkincisiyse özel bilgidir ve kuralsızdır. Tabiatıyla iktisat özel bilgilere dayandığından, pozitif bilime değil sosyal bilime daha yakın olacaktır. Yine Ege’ye göre Hayek’in düşüncesinde özgürlük konusunun yeterince işlenememesinin en temel nedeni yazarın kendisine karşı çıkan tezleri yeterince sabırla okumamasına –özellikle Hegel’in metinlerini

çok yüzeysel okumasına- dayandırmaktadır. Bunun da sebebi olarak Hayek'in Alman okuluna önyargılı olmasından kaynaklanan duyduğu antipatidir. Yine Hayek'e göre Hegel ve Alman tarihçi okulu İskoç ve İngiliz okullarına nazaran toplum kurallarını yanlış yorumlar. Oysa Ragıp Ege çalışmasında bunun doğru olmadığını söyleyecek, Hegel'in düşüncesinin İngiliz geleneğinden etkilendiğini yazarın sivil toplum üzerine olan görüşlerini öne sürerek iddia edecektir.

Kaan Öğüt'ün yazdığı bölüm de bilimsellik tartışmalarına odaklanmaktadır. "İktisatta Formalizm ve Çoğulculuk Üzerine" adlı çalışmasında yazar Adam Smith'den beri iktisadın fizik bilimine öykündüğünü temel veri olarak alacaktır. Özellikle ikinci dünya savaşından sonraki yıllarda ABD'de egemen iktisatta yer alan matematiksel, istatistiksel çözümlerinin tekçi genel denge teorisi temelli Ortodoks iktisat yaklaşımını desteklediğini söyleyecektir. Fakat yazara göre bu durumun oluşmasında matematiğin suçu yoktur. Tersine, günümüzde birçok paradigmayı içine alan çoğulcu yaklaşımlar için matematik olmak zorundadır. Yazara göre neoklasik iktisat geleneğinden doğan evrimsel oyun teorisi, kompleksite iktisadı, deneysel iktisat gibi alanlar yine matematiği kullanarak iktisatta yeni çözümler yapacaklardır. Bu bağlamda Kaan Öğüt iktisatta çoğulculuğu, matematik ve fizik biliminden kopma olarak ya da iktisadın bir sosyal bilim olarak tasavvur edilmesi şeklinde görmez. Tersine, matematiğin eski formalist yapısından uzaklaştığı, bilgisayar temelli yeni bir tip matematiğin kullanımının yaygınlaştığı bir durum olarak görür.

Vedat Ulvi Aslan ise tartışmayı daha soyut hem de yerel bir düzeye çeker. "İktisatta Özne-Nesne İlişkisinin Sorunlaştırmak Üzerine Bir Deneme" adlı çalışmasında, iktisatta çoğulculuğun ancak farklı ekonomilere zemin oluşturulduğunda bir anlam ifade edeceğini belirtir. Yoksa aynı ekonominin farklı yorumları çoğulculuğu temsil etmeyecektir. Buradan hareketle farklı bir ekonominin aynı ekonomide var olabileceğinin ön kabulü şarttır. Yazarın aynı ekonomi dediği kapitalist ekonomi olup farklı olan ise onun Marksist eleştirisidir ya da diğer bir deyişle, kapitalist karşıtı bir ekonomik ve sosyal düzendir. Yazar buradan hareketle iktisadı sorgulayacak ve sadece genel geçer ekonomik ilişkilere dayanarak toplumsal sorunları çözmenin mümkün olmadığını söyleyecektir. Diğer bir deyişle, toplumsal yapıları anlamak için sadece o yapıların kendi iç ilişkilerini açıklamak yeterli olmayacaktır. Doğrusu ülkelerin tarihsel gelişimlerinden yola çıkarak toplumsal yapıyı açıklamaktır. Bu bağlamda, önceki genel geçer kabullerin de sorgulanması gerekecektir. Böylece yazara göre ekonomi biliminin kendi yapısal özelliklerini sorgulayan Marksist yaklaşım gerçek anlamda iktisatta bir çoğulculuğu temsil edecek ve bu çoğulculuk, sadece iktisadı değil diğer tüm sosyal bilimlerini de doğal olarak kapsayacaktır.

Vedat Ulvi Aslan'a editörlük aşamasındaki yardımları için teşekkür ederiz.

Kaynaklar

- Alvarez, A. ve Hurtado, J. (2010), "Why Teach the History of Economic Thought Today?" Documentos CEDE 2010-28, October 2010. Available at <http://ssrn.com/abstract=1705530>. Accessed 2022.
- Berr, E. (2017), *L'intégrisme économique*, Edition Les Liens qui Libèrent, Lonrai.
- Cahuc, P. ve Zylberberg, A. (2016), *Le Négationnisme économique et comment s'en débarrasser*, Flammarion, Paris.
- Smith, A. [1759(1976)], *The Theory of Moral Sentiments*, Oxford University Press, Oxford.
- Thaler, R. H. ve Sunstein, C. R. (2013), *Dürtme*, Pegasus, Istanbul.
- Tirole, J. (2016), *Economie du Bien Commun*, PUF, Paris.